

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله
والسلام على من اتبع الهدى
فقد آتينا

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث

موضوع:

تعامل پیامبر اسلام (ﷺ و آله) با اهل کتاب در قرآن

با تکیه بر تفسیر تاریخی

استاد راهنما:

دکتر علی رضا فخّاری

استاد مشاور:

دکتر محمد حسین بیات

استاد داور:

دکتر عباس اشرفی

نگارش:

حدیثه سلیمانی

تیرماه ۱۳۹۱

سپاس

سپاس یکتا خدای راست که مرا در تمام لحظات با مددهای خویش راهنما بوده است که اگر چنین نبود، لحظه‌ای قادر به حتی یک کلمه تکلم و یک دم و یک بازدم نبودم.

لازم است از استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر فخّاری نهایت تشکر را بنمایم که بیش از حد معمول و متعارف، در تمام مراحل نگارش پایان نامه، این بنده حقیر را از راهنمایی‌های خویش محروم ننموده‌اند و قلم من توان انعکاس زحمات ایشان را در این امر ندارد.

و نیز شایسته است از تلاشهای استاد خوبم جناب آقای دکتر بیات که با مشاوره عالی خویش، به این کار تحقیق، غنای بیشتر بخشیدند، نیز تشکر نمایم.

همچنین از دیگر اساتیدم به خصوص جناب آقای دکتر خرّمی که مرا در طی کردن مدارج علمی و نیز در انتخاب این موضوع، برای رساله تشویق نمودند و نیز از استاد بسیار ساعی ام؛ جناب آقای دکتر اشرفی هم قدردانی می‌نمایم.

لازم می‌دانم که از تمامی کسانی که مرا در تدوین این پایان نامه یاری کرده‌اند؛ از خانواده تا دوستان و ... ، همه آنها که الفبای علم، سعی، تلاش و ... را به من آموختند، نیز سپاس فراوان داشته باشم.

در پایان از صاحبان علم و اندیشه تقاضا دارم که نظرات شایسته خویش را در باب این رساله از بنده دریغ نفرمایند.

آخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

اهداء

این رساله را به دو شمع وجودم؛

پدر و مادرم

که با افق فکری روشن و وسیع، امکانات پیشرفت را در حد توان، برایم

فراهم نمودند و ندای آنها همواره مشوق و ناصر من در کور راه های

زندگی بوده و خواهد بود.

و تقدیم به آنان که بدون تعصب و غرض ورزی، سعی دارند تا

سیره واقعی حضرت رسول (ﷺ) و آله را به جهانیان نشان دهند.

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه‌ها

کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: تعامل پیامبر اسلام (ﷺ و آله) با اهل کتاب در قرآن با تکیه بر تفسیر تاریخی
نویسنده/محقق: حدیثه سلیمانی
مترجم:
استاد راهنما: دکتر علیرضا فخاری استاد مشاور/ استاد داور: دکتر محمد حسین بیات/ دکتر عباس اشرفی
کتابنامه: ندارد   واژه‌نامه: ندارد
نوع پایان نامه: بنیادی ☐ توسعه‌ای ☐ کاربردی ☒
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد   سال تحصیلی: ۱۳۹۱
محل تحصیل: تهران   نام دانشگاه: علامه طباطبائی   دانشکده: ادبیات و زبانهای خارجی
تعداد صفحات: گروه آموزشی: علوم قرآن و حدیث
کلیدواژه‌ها به زبان فارسی: تعامل، پیامبر اسلام (ﷺ و آله)، اهل کتاب، تفسیر تاریخی، عمل و عکس العمل.
کلیدواژه‌ها به زبان انگلیسی: interaction, the Prophet Muhammad (p.b.u.h.), The People of the Book, historical interpretation, action and reaction.

چکیده

الف. **موضوع و طرح مسئله (اهمیت موضوع و هدف):** تبیین سیره حضرت محمد (ﷺ و آله) بر هر مسلمانی در حد توانش، لازم است. اما نیاز و ضرورت این بحث، از آنجایی نقش مهم‌تری به خود می‌گیرد که بسیاری از مخالفان اسلام و قرآن به خصوص مستشرقان، دست به تألیفاتی در حوزه قرآن و سیره پیامبر و ... زدند و در لابه لای سخنان خود، به نوعی خواستند تا از عظمت اسلام و قرآن بکاهند و اسلام را دین شمشیر و پیامبر را مرد جنگ معرفی نمایند و رفتارهای ایشان را خشن جلوه دهند تا بدین طریق مردم را از دین حق الهی و کامل کننده همه ادیان؛ دین اسلام منصرف سازند و عرصه را برای فعالیت‌ها و تبلیغات خویش مهیا نمایند و از هر فرصتی به نفع اهداف خویش سوء استفاده کنند. بنابراین، این نوشتار فلسفه رفتارها و سیره پیامبر (ﷺ و آله) را بر اساس ترتیب نزول آیات تبیین می‌نماید.

ب. **مبانی نظری شامل مرور مختصری از منابع، چارچوب نظری و پرسشها و فرضیه‌ها:** در این نوشتار از بالغ بر ۱۰۰ منبع دسته اول تاریخی و تفسیری استفاده شده است و مطالب در سه فصل گردآمده است.

پرسش اصلی تحقیق، شیوه‌های تعامل پیامبر اسلام (ﷺ و آله) با اهل کتاب در قرآن با تکیه بر تفسیر تاریخی می‌باشد. به نظر می‌رسد که این شیوه‌ها، واکنشی بود به رفتارهای این افراد در برابر اسلام و حضرت محمد (ﷺ و آله).

پ. **روش تحقیق شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه مورد تحقیق، نمونه‌گیری و روشهای نمونه‌گیری، ابزار اندازه‌گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها:** این نوشتار با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به تحلیل داده‌ها پرداخته است. البته کار اصلی و ویژگی عمده آن، استخراج آیات مرتبط با موضوع و چینش آنها به ترتیب نزولشان و بحث بر روی آنها بوده است.

ت. **یافته‌های تحقیق:** رفتار پیامبر (ﷺ و آله) با اهل کتاب در مکه بر تسامح و مدارا استوار بوده، اما با هجرت ایشان به مدینه، گاهی رفتارهای تند همراه با وعید نیز از ایشان دیده شده و در واقع تمام رفتارهای ایشان بر اساس حکمت و اذن الهی و در مرتبه بعد، ناشی از رفتارها و اعمال خود اهل کتاب بوده است.

ث. **نتیجه‌گیری و پیشنهادات:** با شیوه تفسیر تاریخی می‌توان به بسیاری از اشکالات و شبهات پیش روی اسلام و قرآن پاسخ گفت و بهتر است که مطالعات قرآنی به این جهت سوق داده شود.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محتوای پایان‌نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می‌نمایم.

نام استاد راهنما:

سمت علمی:

نام دانشکده:

رئیس کتابخانه:

چکیده

پیامبر اسلام (ﷺ و آله) در طول عمر خویش با رفتارهای شایسته با پیروان ادیان دیگر به خصوص یهودیان و مسیحیان، شیوه‌هایی را در اختیار پیروان خویش قرار داد تا با تأسی از آنها، بتوانند در هر عصری در برخورد با هر شخصی حتی غیر پیروان کتب آسمانی پیش از قرآن، نمونه‌ای از انسانیت و الگوی نیکو را عرضه نمایند.

با بررسی آیات قرآن، آشکار شد که اصطلاح اهل کتاب محوری‌ین اصطلاحی است که با کمک آن می‌توان چگونگی تعامل پیامبر (ﷺ و آله) با پیروان ادیان دیگر را تبیین نمود. مضاف بر آنکه اصطلاحات دیگری نیز در قرآن یافت شد که از نظر مصداق و مفهوم تا حد زیادی به اصطلاح اهل کتاب نزدیک می‌باشند و در برخی موارد در این زمینه با آن برابری دارند و افرادی که این اصطلاحات معرف آن می‌باشند، در تمام دوره نزول قرآن؛ یعنی هم در مکه و هم در مدینه حضور و با جامعه اسلام تعامل داشتند.

سیره حضرت محمد (ﷺ و آله) در مواجهه با اهل کتاب در طول عمر ۲۳ ساله رسالتش با رعایت ترتیب زمانی نزول آیات و نیز شأن نزول آنها و با استفاده از تاریخ زندگانی آن حضرت (ﷺ و آله) نشان می‌دهد که اهل کتاب در محیط مکه، عکس‌العمل چندانی از خود در برابر رسالت ایشان بروز ندادند و در نتیجه رفتارهای آن حضرت با آنها حالت نرم و تسامح به خود گرفته است. اما بعد از هجرت پیامبر (ﷺ و آله) به مدینه شیوه‌های تعامل براساس رفتارهای خود اهل کتاب شکل دیگر به خود گرفت. یعنی اهل کتاب در مواجهه با اسلام، به دو دسته تقسیم شدند: گروهی مؤمن به آن و گروهی کافر به آن، و به این ترتیب بود که پیامبر (ﷺ و آله) متناسب با رفتار آنها با آنان رفتار می‌نمود و تمام رفتارهای ایشان با اهل کتاب؛ اعم از گفتگو، مباحله، تذکر به عواقب اعمال، مجادله احسن با آنها و حتی رها کردن آنها به حال خودشان و یا عدم دوستی با آنها، ناشی از اعمال و کردار آنها بوده است و در واقع شیوه‌های تعامل حضرت رسول (ﷺ و آله) با آنها، واکنشی است به رفتارهای آنها.

کلید واژه: تعامل، پیامبر اسلام (ﷺ و آله)، اهل کتاب، تفسیر تاریخی، عمل و عکس‌العمل.

فهرست «تعامل پیامبر اسلام (ﷺ) با اهل کتاب» در قرآن

با تکیه بر تفسیر تاریخی

عنوان.....	صفحه.....
پیشگفتار.....	۱.....
فصل اول : کلیات	۳ .....
۱-۱- بیان مسأله.....	۴.....
۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۶.....
۱-۳- پیشینه تحقیق.....	۷.....
۱-۴- سؤالات و فرضیه‌ها.....	۱۰.....
۱-۵- روش کار.....	۱۱.....
الف) مفهوم تفسیر تاریخی.....	۱۲.....
ب) روش ترجمه آیات.....	۱۳.....
ج) روایت ترتیب نزول سور.....	۱۳.....
جدول ترتیب نزول سور مکی (جدول شماره ۱).....	۱۴.....
جدول ترتیب نزول سور مدنی (جدول شماره ۲).....	۱۷.....

۱۸..... (د) چینش توقیفی آیات در سور

۲۰..... (ه) دفعی النزول بودن آیات در سور

۲۱..... (و) تعامل

۲۱..... (ز) آیات مکی و مدنی

فصل دوم: اهل کتاب و اصطلاحات همسو ۲۳

۲۵..... ۱-۲- استعمال اصطلاح اهل کتاب در مکه و مدینه

۲۵..... ۱-۱-۲- استعمال اصطلاح اهل کتاب در مکه

۲۶..... ۲-۱-۲- استعمال اصطلاح اهل کتاب در مدینه

۲۸..... جدول آیات مشابه (جدول شماره ۳)

۲۹..... ۲-۲- اصطلاحات همسو با اهل کتاب در مکه و مدینه ...

۲۹..... ۲-۲-۱- اصطلاحات همسو با اهل کتاب در مکه

۲۹..... (الف) اوتوالکتاب

۳۱..... (ب) آتیناهم الکتاب

۳۴..... جدول آیات مشابه (جدول شماره ۴)

۳۴..... (ج) یقرؤن الکتاب

۳۷..... ۲-۲-۲- اصطلاحات همسو با اهل کتاب در مدینه

۳۷..... (الف) بنی اسرائیل

- جدول آیات مشابه (جدول شماره ۵)..... ۳۸
- (ب) هادوا و النصری..... ۳۸
- (ج) اوتوا الكتاب..... ۴۰
- جدول آیات مشابه (جدول شماره ۶)..... ۴۱
- (د) الیهود و النصری..... ۴۲
- جدول آیات مشابه (جدول شماره ۷)..... ۴۳
- (ه) اوتوا نصیباً من الكتاب..... ۴۴
- جدول ارتباط اهل کتاب با اصطلاحات همسو (جدول شماره ۸)..... ۴۶
- جدول تعیین مصادیق اهل کتاب در مکه (جدول شماره ۹)..... ۴۷
- جدول تعیین مصادیق اهل کتاب در مدینه (جدول شماره ۱۰)..... ۴۸
- جدول کلی از اصطلاحات به کار رفته در مکه (جدول شماره ۱۱)..... ۴۸
- جدول کلی از اصطلاحات به کار رفته در مدینه (جدول شماره ۱۲)..... ۴۹
- (و) صابئان ۵۰

فصل سوم : تعامل پیامبر (ﷺ) با اهل کتاب ۵۵

- ۳-۱- تعامل پیامبر (ﷺ) با اهل کتاب در مکه ۵۶
- ۳-۱-۱- پرسش از اهل کتاب ۵۷
- ۳-۱-۲- تذکر به رحمت و عذاب ۶۶

- ۳-۱-۳- مجادله احسن با اهل کتاب ۶۹
- ۳-۲-۳- تعامل پیامبر (ﷺ) با اهل کتاب در مدینه ۷۴
- ۳-۲-۱- هشدار به اهل کتاب ۷۵
- ۳-۲-۲- گفتگو ۸۰
- ۳-۲-۳- مباحله ۸۸
- ۳-۲-۴- دعوت به مشترکات طرفین ۹۱
- ۳-۲-۵- اعراض ۹۲
- ۳-۲-۶- عدم دوستی با اهل کتاب ۹۶
- ۳-۲-۷- تذکر به سوء عاقبت ۱۰۰
- ۳-۲-۸- پرداخت جزیه ۱۰۲
- نتیجه نهایی ۱۱۸
- فهرست آیات ۱۲۲
- فهرست منابع ۱۳۱
- چکیده به انگلیسی ۱۴۲

پیشگفتار

نوشتار «تعامل پیامبر اسلام (ﷺ و آله) با اهل کتاب در قرآن با تکیه بر تفسیر تاریخی» به بررسی ابعاد رفتار و سیره حضرت محمد (ﷺ و آله) در مواجهه با اهل کتاب و تحلیل چرایی این رفتارها براساس ترتیب نزولی آیات و با توجه به شأن نزول آنها و همچنین تاریخ زندگانی پیامبر (ﷺ و آله) با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و تحلیل آنها، در سه فصل می‌پردازد.

فصل اول کلیات تحقیق را تشکیل می‌دهد که شامل مقدمه، بیان مسأله، اهمیت و ضرورت تحقیق، پیشینه تحقیق و روش کار می‌باشد. در بخش روش کار، تعریف اصطلاحات تفسیر تاریخی، تعامل، آیات مکی و مدنی، همچنین شیوه ترجمه آیات، روایت ترتیب نزول سور، جدول ترتیب نزول سور آورده شده است. نکته‌ی مهم دیگر در این بخش، مبانی تحقیق است که شامل دو قسمت: چینش توقیفی آیات در سور و دفعی‌النزول بودن آیات سوره‌ها می‌باشد که به نظر می‌آید برای این گونه از تحقیقات باید از ابتدا در نظر گرفته شود.

در فصل دوم در ابتدا اصطلاح اهل کتاب در مکه و مدینه بررسی و مصداق‌یابی و سپس اصطلاحات همسو با آن در این دو مقطع از رسالت به همان صورت بررسی شد و در پایان آن، جداولی برای نشان دادن چگونگی ارتباط اصطلاح اهل کتاب با دیگر اصطلاحات و نیز تعیین مصادیق هر یک از این اصطلاحات ترسیم شده است تا بتوان حداقل با یک قاطعیت حداکثری در باب شیوه‌های تعامل با آنها و چرایی آن، سخن گفت.

فصل سوم که در واقع بخش اصلی این تحقیق است، بحث تعامل پیامبر (ﷺ و آله) را با اهل کتاب در مکه و مدینه بررسی نموده است و شیوه‌های این تعامل و مواجهه را استخراج و به تشریح و تبیین فلسفه این شیوه‌ها، پرداخته است. ضمن آنکه در پایان آن جداولی از این شیوه‌ها رسم شده است.

این نوشتار با این نتیجه به پایان می‌رسد که تمام رفتارهای پیامبر اسلام (ﷺ و آله) با اهل کتاب، نوعی واکنش به رفتارها و اعمال خود آنها بوده است و ایشان به عنوان الگوی نمونه همگان، تا حد امکان، رفتار خشونت آمیزی نداشته است و اگر در برخی موارد احیاناً رفتار تندی با آنان نموده یا

به پیروان خود دستور عدم دوستی با آنان یا اعراض از ایشان را داده ، به اذن الهی و تنها به علت ادعاها و کردارهای خود اهل کتاب بوده است.

لازم است در اینجا اشاره شود که این نوشتار با استفاده از روش تفسیر تاریخی کاری است که پیش از این، در میان آثار قرآن پژوهان کمتر به چشم می خورد؛ ضمن آنکه این روش می تواند راه را برای پاسخگویی به شبهات عظیمی که اسلام و قرآن با آن روبرست، هموار سازد.

فصل اول:

کلیات تحقیق

قرآن کریم، کتاب قانون الهی و نسخه جاودانی زندگی هر فردی و درپی آن، هر مسلمان است که تقریباً به تمام مباحثی که او طول زندگی خویش به آن نیازمند است، ولو به طور جزئی پرداخته است. یکی از اینها، آن است که فرد مسلمان در جامعه‌ای که به سر می‌برد، ممکن است افرادی با افکار و عقاید گوناگون و همچنین از ادیان دیگر حضور داشته باشند؛ که او باید الگویی از چگونگی رفتار با آنها را بر اساس قرآن در خدمت خویش داشته باشد.

پیامبر اکرم (ﷺ و آله) در طول عمر خویش به خصوص عمر رسالت، چنین الگویی را در اختیار مسلمانان و بلکه همگان قرار داد. ایشان با رفتار و روش شایسته و متناسب با پیروان هر یک از ادیان عصر خویش - که عموماً اهل کتاب از یهودیان و نصاری بودند - اسوه‌ای نیکو ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ (احزاب/۲۱)؛ به یقین برای شما در (شیوه و رفتار) رسول خدا الگویی نیکوست، (و همین طور) برای کسی که به خدا و روز قیامت امید دارد و خدا را بسیار یاد می‌کند، مانند سائر شئون زندگی رقم زد.

اهل کتاب همان کسانی می‌باشند که بشارت به مبعوث شدن حضرت محمد (ﷺ و آله) و دین اسلام را از سرزمین حجاز، از طریق پیامبران خویش شنیده و در کتب آسمانی خویش خوانده و دیده بودند که آیات فراوانی بر آن گواه است؛ مانند: ﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَ كَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (بقره/۸۹)؛ و هنگامی که کتابی از نزد خداوند برای آنها آمد که آنچه با آنها بود (کتاب آسمانیشان) را تصدیق می‌کرد، و قبلاً هم علیه کفار آرزوی آمدنش را می‌کردند، پس بعد از آمدن کتابی که آن را می‌شناختند بدان کفر ورزیدند پس لعنت خدا بر کافران. و همچنین، عده‌ی کثیری از آنها به گواهی تاریخ به همین سبب به این سرزمین کوچ کردند (ر.ک. عیاشی، کتاب التفسیر، ۱۳۸۰ق، ج ۱، ص ۴۹؛ بیهقی، دلائل النبوة و معرفة احوال صاحب الشریعة، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص

۷۵ و ۸۰ و ۸۱؛ طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۷۲ ش، ج ۱، ص ۳۱۰؛ آیتی، تاریخ پیامبر اسلام، ۱۳۷۸ ش، ص ۱۱ و ۱۷۹). اما وقتی با این دین و نبی مواجه شدند، دو گروه شدند: عده‌ای به ندای حق پاسخ مثبت داده و به اسلام گرویدند و چه بسا شہاری از آنان، به همه دانسته‌هایشان پشت پا زده و در برابر این مسئله قد علم کردند؛ آنها که اصول مشترک توحیدی دین ابراهیمی بودن با ایشان، دل آنها را برای همکاری و هماهنگی با دین و رسول تازه نرم نکرد. و بنا به دلایلی حق را کتمان کرده و به مخالفت با آن پرداختند و با مشرکان قریش همدستان شدند (به عنوان نمونه آیات ۲۳ سوره آل عمران و ۴۴ سوره نساء و آیه ۳۶ سوره رعد)؛ (ر.ک. بیهقی، دلائل النبوة و معرفة احوال صاحب الشریعة، ۱۴۰۵ ق، ج ۲، ص ۵۲۶ و ۵۲۷).

بر اساس گزارش آیات قرآن، اهل کتاب در سیزده سال اول رسالت پیامبر (ﷺ و آله) که ایشان در مکه حضور داشتند، عکس‌العمل قابل ملاحظه‌ای و جبهه‌گیری چندان محکمی در برابر ایشان اتخاذ نکردند. اما هنگامی که حضرت رسول (ﷺ و آله) به دلیل فشارها و آزار و اذیت‌های قریشیان، به اذن الهی قدم به سرزمین مدینه نهاد، اهل کتاب نیز فعالیت‌های خویش را علیه این آیین جدیدالتأسیس آغاز کردند (ر.ک. مجلسی، بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار، بی تا، ج ۱۸، ص ۵۷ و ۱۱۰؛ جعفر مرتضی عاملی، الصحیح من سیرة النبی الاعظم، ۱۴۱۵ ق، ج ۸، ص ۱۳۸؛ عارف کشفی، رسول خدا (ﷺ و آله) و یهود، ۱۳۸۹ ش، ص ۲۴۳).

«قرآن نه تنها با هیچ یک از ادیان انبیای سلف معارضه ندارد، بلکه همه ادیان توحیدی را مورد تکریم و قبول قرار داده است. عتاب‌های تندی که در قرآن خطاب به اهل کتاب است، فقط متوجه غالب احبار و مهتران یهود و نصاری است که ظهور محمد (ﷺ و آله) و پیامبری او را که در تورات و انجیل از آن خبر داده بودند، مکتوم نگاه داشتند و انکار کردند؟» (محمد رضا جلالی نائینی، تاریخ جمع قرآن، ۱۳۸۴ ش، ص ۴۴۱)

در تمام این دوران، پیامبر (ﷺ و آله) بنا بر فرمان الهی می‌بایست با آنان رفتار می‌کرد. اما این رفتار چگونه بوده است؟ چه تحولی در دوران رسالت پیدا کرده است؟ آیا دستورات قرآن درباره رفتار با همه پیروان ادیان دیگر یکسان است؟ اگر این دستورات با روش تفسیر تاریخی بررسی شود، چه نتایجی به دنبال خواهد داشت؟ یعنی آنکه اگر آیات سورها به ترتیب نزول کنار هم قرار داده شود و به فضای نزول و تاریخ زندگانی پیامبر (ﷺ و آله) توجه شود، چه فلسفه‌ای بر این دستورات خواهد بود؟ چگونه می‌توان از این دستورات و تعاملات در جامعه امروزی بهره برد؟ شیوه تفسیر تاریخی به چه میزان می‌تواند به تبیین این مسأله پردازد؟ آیا به کمک این شیوه می‌توان به اشکالات و شبهات وارد شده در مباحث قرآنی پاسخ گفت؟ چگونه؟

این رساله با چپ‌نش آیات به ترتیب نزولشان و با توجه به شأن نزول و همچنین سیره نبوی، در پی یافتن پاسخ برای حداقل بخش عمده‌ای از این سؤالات است.

به نظر می‌رسد اگر آیات قرآن ذیل این مبحث به ترتیب نزول آنها - هر چند به طور تقریبی - دسته بندی شود و در ضمن آیات، به بحث و بررسی و تحلیل آنها پرداخته و در کنار آن، به منابع تاریخی هم در صورت نیاز مراجعه شود، بتوان ساختار و نمودار روش پیامبر (ﷺ و آله) در مواجهه با اهل کتاب را به نحوی بهتر ترسیم نمود که ایشان در چه شرایطی با آنان مدارا می‌نمود و روش نرم و مدارا را در پیش می‌گرفت و در چه زمانی می‌بایست با آنان جدال نماید؟ در چه برهه‌ای از رسالت خویش دستور مبارزه و جنگ با آنان را داشت؟ آیا می‌توان به علت جنگ، پیامبر را مرد جنگ و اسلام را دین شمشیر نامید؟ این گونه بررسی و تحلیل چه کمکی به حل شبهات مطرح شده در جامعه امروزی می‌کند؟

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

تحقیق و تبیین سیره حضرت محمد (ﷺ و آله) بر هر مسلمانی در حد توانش، لازم و فرض است. اما نیاز و ضرورت این بحث، از آنجایی نقش مهم‌تری به خود می‌گیرد که بسیاری از مخالفان اسلام و

قرآن به خصوص مستشرقان، دست به تألیفاتی در حوزه قرآن و همچنین رفتارهای پیامبر و ... زدند و در لابه لای سخنان خود، به نوعی خواستند تا از عظمت اسلام و قرآن بکاهند و اسلام را دین شمشیر و پیامبر را مرد جنگ معرفی نمایند و رفتارهای ایشان را خشن جلوه دهند تا بدین طریق مردم را از دین حق الهی و کامل کننده همه ادیان؛ دین اسلام منصرف سازند و عرصه را برای فعالیت‌ها و تبلیغات خویش مهیا نمایند و از هر فرصتی به نفع اهداف خویش سوء استفاده کنند.

بنابراین، می‌بایست مطالعات قرآنی در تمام زمینه‌ها و به خصوص در این زمینه، با تمام نیرو و قوت گیرد و نتایج آن به جامعه و جهان عرضه شود؛ مطالعاتی که با حسن ظن و بدون پیش‌داوری و غرض‌ورزی، فلسفه رفتارهای پیامبر (ﷺ و آله) و سیره شخصیتی ایشان و چهره واقعی دین را ترسیم نماید.

۱-۳- پیشینه تحقیق

مفسران و علمای علوم قرآنی در طول زمان، همواره سعی نمودند تا با شیوه‌های فراوان، مطالب ناب قرآنی را استخراج و در اختیار جامعه قرار دهند و در همین راستا کتابها، پایان‌نامه‌ها و مقالات زیادی به رشته تحریر درآوردند. از جمله مباحثی که آنها بدان پرداختند، بررسی سیره رسول الله (ﷺ) و آله در زندگی فردی و اجتماعی‌اش بوده است. راستی آن حضرت چه روشهایی را در زندگی عملی خویش به خدمت گرفت که به تعبیر قرآن، اُسوه حسنه ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ (احزاب / ۲۱)؛ به یقین برای شما در (شیوه و رفتار) رسول خدا الگویی نیکوست، (و همین طور) برای کسی که به خدا و روز قیامت امید دارد و خدا را بسیار یاد می‌کند. و صاحب خُلق عظیم ﴿وَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ (قلم / ۴)؛ و یقیناً تو دارای ملکات و سجایای اخلاقی بزرگی هستی و ... نام گرفت؟ این مباحث، موضوع تألیفات زیر می‌باشد:

• از جمله کتب تألیف شده در این زمینه عبارتند از:

۱. آیتی محمد ابراهیم، تاریخ پیامبر اسلام، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۸ ش.
  ۲. ابن هشام، السیرة النبویة، بی جا: مطبعة مصطفى البابى الحلبي و اولاده بمصر، ۱۳۵۵ ق.
  ۳. جعفر مرتضی عاملی، حقایق مهم پیرامون قرآن کریم؛ ترجمه سید حسن اسلامی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، بهار ۱۳۷۵ ش.
  ۴. جعفر مرتضی عاملی، الصحیح من سیرة النبی الأعظم، بیروت: دار الهادی - دار السیرة، ۱۴۱۵ ق.
  ۵. جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن کریم (سیره رسول اکرم در قرآن)، قم: إسرائ، ۱۳۷۹ ش.
  ۶. سمیع عاطف الزین، محمد (ﷺ و آله) در مکه و مدینه؛ ترجمه مسعود انصاری، تهران: جامی، ۱۳۷۹ ش.
  ۷. محدث قمی، منتهی الآمال فی تواریخ النبی و الآل، قم: دلیل، ۱۳۷۹ ش.
  ۸. مطهری مرتضی، سیری در سیره نبوی، تهران: صدر، ۱۳۸۳ ش.
  ۹. نکونام، درآمدی بر تاریخ گذاری قرآن کریم، تهران: هستی نما، ۱۳۸۰ ش.
- نمونه‌هایی از پایان‌نامه‌هایی که در این زمینه نگارش شده‌اند، به شرح زیر می‌باشند:
۱. پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ با عنوان وضعیت یهود و نصاری در قرن اول هجری؛ دانشجو ابراهیم مشفق فر با راهنمایی استاد محمد کاظم خواجه‌ویان، مشهد، ۱۳۷۰ ش.

۲. پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته الهیات با عنوان یهود از دیدگاه قرآن؛ دانشجو یوسفعلی باقرپور با راهنمایی استاد حسین توفیقی، مرکز تربیت مدرس حوزه علمیه قم، ۱۳۷۱ ش.
۳. پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان شیوه برخورد قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) با ادیان؛ دانشجو موسی فهیمی با راهنمایی استاد سید مصطفی محقق داماد، دانشکده اصول دین، ۱۳۷۷ ش.
۴. پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان اهل کتاب در قرآن؛ دانشجو یونس جهانبخش با راهنمایی استاد احمد بهشتی، دانشگاه قم، ۱۳۷۹ ش.
۵. پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان مسیح در قرآن؛ دانشجو محمود جانعلی زاده با راهنمایی استاد محمد رضا آشتیانی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۷۹ ش.
۶. پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان مواجهه پیامبر با یهود از منظر قرآن؛ دانشجو رمضان دریایی با راهنمایی استاد زینب السادات حسینی، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۸ ش.
۷. پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان مسیح از دیدگاه تورات، انجیل و قرآن کریم؛ دانشجو زهرا سبحانی با راهنمایی استاد احمد بهشتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا.
۸. پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان رفتار پیامبر (ﷺ و آله) با مشرکان و اهل کتاب؛ دانشجو سعیده جلیلی با راهنمایی استاد عبدالرضا مظاهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکزی تهران.
۹. پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان دیدگاه قرآنی تعامل با اهل کتاب؛ دانشجو فاطمه ساداتی با راهنمایی استاد محمد رضا حاجی اسماعیلی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان.

• دو نمونه از مقالاتی که در این زمینه به نگارش درآمده است:

۱. رفتار پیامبر اکرم (ﷺ و آله) با اهل کتاب در نگاه قرآن؛ رضا فرشچیان استادیار دانشگاه شهید باهنر کرمان که در شماره ۶۷ مجله علوم انسانی به چاپ رسیده است